

Uue Testamendi tähtsus Euroopa kultuuriloos

EKN hariduskonverents koostöös Siseministeeriumiga. Püha Vaimu kirik, Tallinn.
22.10.2018

Randar Tasmuth, EELK Usuteaduse Instituut

Enne mõtisklemist selle teema üle küsime sama mida küsis Paul Tillich:

Kui suured ja olulised on need teemad, mille ümber meie elud tiirlevad?

***

Ristus maailmalaiuseks usuks kasvamisele kaasa aidanud Euroopa enda nimi on semiidi päritolu ja pärineb mütoloogiliselt foiniikia printsessilt *Europelt*. Kreeka jumalus Zeus oli võtnud sõnni kuju ja tõi *Europe* oma turjal sellele mandrile, mis nüüd Euroopa nime kannab. Sõna „kultuur“ aga tuleneb vanade roomlaste põlluharimise ja maa kultiveerimise sõnast. Niisiis, semiidid, kreeklased ja roomlased seisavad iga Euroopa kultuurist kõneleva jutu taustal.

Üks lehetoimetaja kirjutas hiljuti, et meil Eestis toodetakse kultuuri üle! Ütlen kohe, et seda lihtsalt ei saa teha. Vist tahtis ta öelda, et kultuuriajakirjandust toodetakse liiga palju, aga ei kukkunud nii välja. Mis on kultuur?

Käsitlusi ja teooriaid on palju. Esiteks, kultuuri ei toodeta. Kultuur sünnib, seda kultiveeritakse, hoitakse, pärandatakse, kultuur on kõige olulisem pärandus. Paljudest kultuuri definitsioonidest pakun praegu ühe, enda oma:

Kultuur on meie, on inimeste, vaimse ja ainelise tegevuse summa koos selle tagajärgedega ja selle mõtestamisega.

Mõtestades Euroopa kultuurilugu transformeerime siis mõlemad sõnad Uue Testamendi põhjalt tõusvateks ilminguteks.

Mõnda maailmapildist üldiselt, vaated horisondi peal, ees ja all

Keskaegne hierarhiline maailmapilt CIVITAS DEI ja CIVITAS DIABOLI kujundite kaudu selgitatuna tulenes Augustinuselt ja rajanes algselt looja Jumala ja vastuhakkaja saatana võitlusele inimese pärast. Võitlus kujutatakse toimuvat selles maailmas, kus meie oleme selle draama osalised.

Tee valik ja vali pool, see üleskutse ei ole kunagi puudunud. Enamasti on ajendiks ütleja hea tahe või selle imiteerimine ja manipuleerimine. Võibolla ei ole liiga irooniline teha kõrvalepõige kaasaega ja võrrelda poliitilist võitlust „õigete“ ja „valede“ parteide vahel toimuvana, kus „meie“ ja „nemad“ eri pooltele kuuluvad kuni koostöö välistamiseni välja. „Meie“ oleme peaaegu jumalikud ja „nemad“ on siis saatanlikud.

Nüüd aga kaunimast poolest, milleks on vaated õigusele selles maises maailmas. Oo õigus – see maagiline sõna. Inglismaal juba aastal 1215 koostatud Magna Carta sätestas, et seadus kohustab ühesuguselt kõiki inimesi, seadus on ka kuningast kõrgemal. Seaduse ja õiguse niisugune universaalne mõistmine, mille aluseks on Jumala õigus, on jälgitav alates Pauluse kirjadest, eriti Rooma kirjast ja ka evangeeliumidest, mis Jeesuse sõnu edasi annavad. Pilt Jumala õigusest on seega maise õigusloome kujundamise alusmudel.

Vaated ajale ja inimese elule ajas said uue kuue keskajal. Inimesed hakkasid kasutama aja märkide näidet (Lk 12:54jj) ja püüdma selle kaudu viidata olevale ja tulevasele ning nii teeme ka meie, eestlased. Aja jaotamine ning reguleerimine inimese heaks nii vaimulikus mõttes kui argielu jaoks sai teoks palvekordade, tornikellade helina, pühade ja pühade vaheliste aegade rütmi kaudu, mille aluseks on aasta nägemine õndsusloolise kulgemisena. Pühapäev nädala esimese päevana ja iseenesest pühana oli endastmõistetav. Võiks seda olla ka tänases Euroopas.

Igavik, see mõistetamatu suurus, tuli inimeste ellu ka usulise kunsti kaudu. Kui Surmatantsu usuline pedagoogika mõnele rahvale tuttav on, siis on see rahvas eestlased. Surma niisugune meenutus on nähtav Tallinnas Niguliste kirikus. Surma meenutas keskajal ka lühike ladinakeelne lause MEMENTO MORI,¹ just sellise pealkirjaga kantaadi kirjutas tallinlane Juhan Jürme koorile, solistidele, orelile ja kelladele. Seda rikka mehe ja vaese Laatsaruse loo alusel (Lk 16:19-31) sündinud teost on mõne aastakümne eest korduvalt esitatud Tallinna Toomkirikus ja Püha Vaimu kirikus.

Haridus, õpetus, usk, moraal, meel ja keel

Mida peame oluliseks hariduses, mille ümber keerlevad meie mõtted? Keskajal viljeldud kirjakunst — Piibli käsikirjad — arhitektuur, kujutavad kunstid, muusika ja muu meid ümbritsev ilu said oma elu kiriku kui kollektiivse ihu, kui ühe erilise kehandi, jumaliku organismi elu kaudu. Piibli tõlked kujundasid reformatsiooni ajast peale esmalt Euroopa ja siis muud maailma rahvaste emakeelt.

Piibli tõlkimine oli samas kriitilise mõtte protsess iseenda, oma arusaamade ja väljendusviiside suhtes. Meenutame ka Püha Vaimu kiriku õpetaja Georg Mülleri jutlusi kui varajase eesti keele näiteid. Ent kasvatusliku manitsusena juhtis keele õigele kasutamisele tähelepanu juba Jaakobuse kiri (3:5jj). Eks ole nii, et seda reedab keel, mille ümber tiirleb meel!

Kaunilt kirjutas ka Carl Robert Jakobson 150 aastat tagasi, aastal 1868, oma esimeses Isamaakõnes:

---

¹ Meenuta surma, pea meeles surma.

„Keel on, kes üht rahvast rahwaks teeb, ta warjab üht lõpmata wäge ja pühaust oma sees. Keel ja mõistus käiwad käsikäes, sest keel on awalikuks saanud mõistus. Seepärast wõime ka sest, kuidas ühe rahwa keel haritud on, kõige paremini rahwa enese waimujärge ära tunda.“

Olgu korraks viidatud ka Uue Testamendi taustaga kõnekäändudele, mida on palju. Ühed teravamad neist on elulised võrdlused seoses Juuda suudlusega ja Juuda seekliga ning samuti ka näide Pilatuse kätepesust (Mt 27:24j).

Rahva harimiseks ja kasvatamiseks vajalik praktiline eetika, elujuhised kodu, perekonna ja ühiskonna toimimise jaoks said oma juured ja eeskujud Uuest Testamendist, mille seletavate näidistena on viis sajandit olnud Martin Lutheri Väike ja Suur Katekismus lausa ületamatud tüvitekstid. Ühe piibelliku juhisena igapäevasele elule näeme Uuest Testamendist pärinevat kuldreeglit, mis suunab inimese meele eetilise aktiivsuse üles leidmisele ja armastavale loovusele (Mt 7:12). Eks hea puu kannab head vilja (Mt 7:17 – 12:33).

Liigse muretsemise mõttetus (Mt 6:25jj) võiks küll Euroopas ja meil eestlastel rohkem kõrvade vahel olla, elu oleks palju kergem. Õppigem Uuest Testamendist meele kergust. Oh ei, meele kergus ei ole kergemeelsus. Aga seda inimese elu vääripäevat ja hoidvat suunda jätkates jõuame ka kristliku hingehoiu, diakoonia ja kaplaniteenistuseni.

Inimesepilt, inimese üksindus ja osadus

Pauluse poolt sõnastatud kujutlus inimesest on Euroopas saanud kreekakeelse termini, nn holistilise² inimesepildi, kaudu tuntuks. Seda kujundit leiame nii kõnepruugist kui teaduskirjandusest. Inimese vaim, hing ja ihu, nende mõistete niisugune antropoloogiline kõrvuti asetatus pärineb apostel Pauluselt. Aasta 50 paiku pKr kirjutas apostel 1Ts 5:23: „Aga rahu Jumal ise pühitsegu teid läbinisti ning teie vaim ja hing ja ihu olgu tervikuna hoitud laitmatuna meie Issanda Jeesuse Kristuse tulemiseks!“

Soome luterliku kiriku käesoleva sügise nn diakoonia-baromeetris on suurem tähelepanu üksindusel, mille all kannatavad linnastunud ühiskonnas paljud inimesed, kes ise elavad paljude inimeste keskel. Miks? Kas siin pole iroonia! Kogudus on aga selleks, et isegi mitte lasta tekkida üksindusel. Heebrea 10:25 annab meile arstirohu, millel on tähendus praegusele eurooplasele rohkem kui 100 aastat tagasi: „Ärge jätke unarusse oma koguduse kooskäimist, nõnda nagu mõnel on kombeks, vaid julgustagem selleks üksteist – seda enam, mida rohkem te näete seda päeva lähenevat.“

---

² Holistiline tähendab terviklikku, tervikut hõlmavat.

Elava usu kandmine ei ole rõõm ja rahu üksnes iseenda jaoks, vaid usu viljade jagamine viib meid praktilise eetikani, viib toetava osaduseni. See on ennetav hingehoid, mitte üksnes tagajärgi pehmendav organisatsiooniline tegevus. Heebrea kirja kujundit rändavast Jumala rahvast saab rakendada meie kaasaja inimese jaoks. See on üksilduse olustikust läbi murdev jõud, liikuv karavan, kus kedagi maha ei jäeta.

Kirjandus, kunstid

Individuaalse seesmise ja avaliku moraali avaldumisest rääkides meenus esimesena hilisrenessansi geenius William Shakespeare (1564-1616), sedapuhku lõik tema sonetist LXVI.

Mu tusk on ränk. Nüüd surma kutsuks küll, sest näen, et teeneid tasub kerjasekk³

ja kerglus kõnnib, uhked rõivad üll - ja truudusel on vaelevande plekk

ja kuldav kiitus häbiväärselt poeb - ja neitsivoorusest on tehtud hatt⁴

ja lollus arust targemaks end loeb - ja laitmatus on põlatum kui patt

Siin loeme, kuidas ühiskonnas on vourused saanud kannatajaks osapooleks ning pimeduse viljatuid tegusid ülistatakse. Tunne on tuttav, justnagu pilt päevakajalisest meediast, kus „väärtuste“ vahekord on vastupidine sellele, mida Paulus liha tegude ja Vaimu viljade kohta kirjutas (Gl 5:17-23).

Läheme ajas edasi. Paremate, raskemate ja uuesti paremate aegade ootusest kantuna kirjutas John Milton (1608-1674) teosed *Kaotatud paradiis* ja *Taasleitud paradiis*. Meie oma C. R. Jakobson aga kasutas kolme isamaakõne pealkirjas Eesti rahva ajalugu peegeldavat kolmikjaotust „Valguse, pimeduse ja koiduaeg.“

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) on kasutanud Fausti kirjutades Iiobi raamatu süžeed Vanast Testamendist, kus võitlus käib inimese pärast, kellel on nii vabadus kui ka sellest tulenev vastutus. Goethe poemis on aga üks eriline isik. Vaga, hingepuhta, ehk ka pisut naiivse Margarete — Gretcheni — naisekujus võib näha madonnaliku eeskuju esitust selles Euroopa kirjanduse suurteoses.

Goethe Gretchenit vaadeldes näib leiduvat sarnane hinge ülendav ideaal ka Henrik Ibseni (1828-1906) draamas „Peer Gynt“. Selleks on Solvejg, kes oma ilmas ringi rändavat armastatu Peer Gynti truult ootab ja ootab. Kui mõlemad on vanaks saanud ja Peer Gynt lõpuks tühirännakutel tagasi tulnud, siis on aeg nagu

---

³ Kerjuse kott, kuhu andeid korjatakse.

⁴ Emane koer, lita, hoor.

vahelt kadunud ja ta on Solvejgile ikka veel nagu kunagine noor kavalier. Siis laulab Solvejg tasa:

Uinu mu kallim, uinu mu poiss. Ma kiigutan sind ja ma valvan. [ ]. Oma südameligi teda hoidsin ma kogu eluaja. Nüüd väsind on ta.

Usuteaduse Instituudi üks legendaarseist professoreist Elmar Salumaa küsis ühel loengul, millel seisab abielu. Pakuti armastust. Salumaa selgitas, et kandvaks sambaks on truudus. Liitun siinkohal Salumaaga. Ise aga lisan võibolla pettunud lugejale oma mõtte, et armastus on abielu kütus, kandjaks aga truudus.

Mõtleme taas, *Kui suured ja olulised on need teemad, mille ümber meie elud tiirlevad?*

Naine, isikuväärikus, kogudus

Naise väärikusest ja tähendusest loeme Luuka evangeeliumi algusest üksikasjalikke kirjeldusi Maarja ja Eliisabeti käitumisest ja mõttemaailmast.

Edasisel lugemisel kohtame ühe teise Maarja ja tema õe Marta näidet. Selle Maarja kohta ja samas ka meile ütles Jeesus, et tarvis on vaid üht. Maarja on valinud hea osa ja seda ei võeta temalt ära (Lk 10:42). See on viide Jeesuse sõnade kuulamisele.

Paraku on kirjanikele ja kunstnikele pakkunud ainet ka veel üks Maarja, kes pärines Magdala linnakesest ja keda kutsuti Magdaleenaks. Me teame vaid seda, et Jeesus ajas temast välja kurjad vaimud (Lk 8:2) ja otsesed andmed tema lodeva seksuaalsuse kohta puuduvad. Kristlik legendiloomine on aga ehitanud siia terve ühesuunalise sümbolimaalima ja tõenäoliselt ajaloolisele tegelikule Maarjale suurt ülekohut teinud. Kui sellest legendiloomest midagi head otsida, siis saab nimetada üksnes seda, et langenud naistele rajati kristlikke hoolekandeesutusi mida, paraku jah, hakati magdaleeniumideks nimetama.

Vana Testamendi tekstide poolt esindatud Iisraeli rahva kui Jumala truu naispoole kujutamine leidis kiiret mõistmist ja kasutamist kristliku koguduse iseloomustamisel. Kreekakeelsed naissoost sõnad *hē ekklēsia* (kogudus) ja *hē kyriakē* (Issandale kuuluv, siit ka sõna kirik) on ära tuntavad saksakeelse naissoost sõna *die Kirche* kaudu ning annavad edasi mõtte kogudusest kui Kristuse pruudist. See kuvand rõhutab truuduse ja puhtuse eetikat.

Juba Mt 25:1-3 esitab lugejale targad neitsid nagu peigmees Kristust ootava kiriku võrdkujud. Efesose kiri seab eeskujuks Jeesuse, kes on armastanud oma kogudust, pühitsenud ja puhastanud teda, et siis kogudust iseenda ette seada kirkana, et tal ei oleks plekki, vaid et ta oleks laitmatu (Ef 5:25-27). Uus Testament

annab kirikule enesekontrolliks mõõdupuu. Seega on pruudile enesestmõistetav puhtus kiriku vaimse kvaliteedi hindamise kriteerium.

Traditsioon, pärand, kasvatus, tulevik

Kultuur elab pärilikkuse, pärandamise ja pärimise keti, poeetilisemalt öeldes jätkuva lõime kaudu. Kristlikus kultuuris saab pärimust sõnastada kui päritud juhust, keskkonda, väärtusruumi, komberuumi. Kehtib arusaam sellest, mis on sünnis ja ka sellest, mille kohta on selge, et „siin lihtsalt niimoodi ei tehta.“ Traditsioone austavas ja kasutavas kultuuris õpib seda laps ning seda peab õppima ka maale tulev võõras.

Ent kõik väärtuslik ei kao kohe ka suurte režiimide muutudes. Uue Testamendi mõjust ja tähendusest rääkides ei tasu unustada isegi seda, et ka nõukogude ajal anti välja Piibli varamut tutvustavaid teatmeteoseid ja albumeid. Üks neist, „Itaalia 16-17. sajandi graafika TRÜ teadusliku raamatukogu fondides“ (1977) sisaldab hulgaliselt UT isikute ja stseenide alusel kujundatud kunstiteoseid. Sedagi on tore näha ja tunnustada.

Kultuur elab ja pärandub õppimise kaudu. See ongi traditsioon ehk üle andmine. Kui traditsioon on katkenud, tuleb üles otsida vana ja see taastada. Üldhariduse osas toon näiteks uuesti tööd alustanud Toomkooli. Kõrghariduse vallas on juba üle kümne aasta aidanud katkenud lõime uuesti kokku siduda EELK Usuteaduse Instituudi kristliku kultuuriloo magistriõppe kava. See on võimalus edasi õppida igäihele, kellel on üks mistahes kõrgkooli lõpudiplom.

Suured põhiasjad ei muutu. Seadus, arm ja evangeelium kehtivad hoolimata inimese muutuvast mõtteviisist. Aga meie kõik osaleme Uue Testamendi tähtsuse taastamisel Euroopa kultuuriloos. Esmalt mõtelgem järele, *kui suured ja olulised on need teemad, mille ümber meie elud tiirlevad*. Siis on kergem ka leida oma koht ja ülesanne Jumala õndsusplaanis Euroopa tuleviku jaoks.